

**IQTISODIYOT VA MAKROIQTISODIY BARQARORLIKGINI ISLOHOTLARNING
POYDEVORI.**

G'aymatova Dilafruz G'ofurjonova

*University of economics and pedagogy Maktabgacha va boshlang'ich ta'lim
kafedrası. assistenti.*

Kalit so'zlar: *iqtisodiy rivojlanish, iqtisodiy o'sish, turmush darajasi, aholi farovonligi, iqtisodiy rivojlanish omillari, iqtisodiy rivojlanish mezonlari.*

Ключевые слова: *экономическое развитие, экономический рост, уровень жизни, благосостояние населения, факторы экономического развития, критерии экономического развития.*

Key words: *economic development, economic growth, standard of living, welfare of the population, factors of economic development, criteria of economic development.*

Bugungi kunda milliy iqtisodiyotning barqaror rivojlanishini ta'minlash muammosi har qanday davlat uchun dolzarb hisoblanadi. Ko'pgina mamlakatlarning hukumatlari oldiga milliy iqtisodiyotning dunyoga o'zaro manfaatli integratsiyasini ta'minlash, makroiqtisodiy barqarorlikka erishish va shu orqali xalq farovonligini ta'minlash vazifasi qo'yilgan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyev ta'kidlab o'tganlaridek: "Makroiqtisodiy barqarorlik - iqtisodiy islohotlarning mustahkam poydevoridir". Jahon tajribasi shuni ko'rsatadiki, milliy iqtisodiyotni rivojlantirishda iqtisodiyotning turli sohalarida yutuqlarga erishishga imkon beradigan, raqobat jarayonlarini boshqarish mexanizmlari adolat tamoyillariga asoslangan, insonning intellektual va jismoniy qobiliyatlari rivojlanishi uchun sharoit yaratishga qaratilgan boshqaruv tizimiga ega mamlakatlar jamiyat hayotining barqarorligi va yuqori sifatini ta'minlab kelmoqdalar. Milliy iqtisodiyotni boshqarish uning rivojlanish qonuniyatlarini bilishni taqozo etadi. Iqtisodiy rivojlanish to'g'risida to'liq tasavvurga ega bo'lish uchun esa eng avvalo ushbu tushunchaga oid nazariyalarni chuqur o'rganish maqsadga muvofiqdir.

Iqtisodiy ta'limotlar tarixidan ma'lumki, har qaysi iqtisodchi olim nazariyalarining asosida ishsizlikni kamaytirish, narxlar barqarorligini ta'minlash va shular yordamida barqaror iqtisodiy rivojlanishga erishish, jamiyat hayoti farovonligini ta'minlash yotadi. Zamonaviy iqtisodiy nazariyaning asoschilaridan biri, klassik siyosiy iqtisod maktabining taniqli vakili Adam Smit o'z tadqiqotlarida jamiyatning iqtisodiy taraqqiyoti va uning moddiy-turmush darajasini oshirish muammolarini o'rganishga alohida e'tibor qaratgan. A.Smit yashagan davr XVIII asrning ikkinchi yarmiga to'g'ri kelganini inobatga olgan holda aytamizki, u jamiyatni uch sinfga – kapitalist, ishchi va yer egalari sinfiga ajratgan. Har bir sinf kapital, mehnat, yer kabi ishlab chiqarish omillari va foyda, ish haqi, renta kabi daromadga

ega bo'lib, ular o'rtasida hech qanday qarama – qarshilik yo'q deb izohlaydi. Smit qiymatning mehnat nazariyasini yanada rivojlantirib jamiyat boyligi ishlab chiqarish jarayonidagina mehnat tufayli paydo bo'ladi, iqtisodiy rivojlanishning muhim omili mehnat taqsimotidir, degan xulosaga keladi. Adam Smit o'z asarlarida jamiyatga foyda keltiruvchi faoliyatni biror bir harakat bilan cheklamaslik kerak degan tamoyilni ilgari suradi.

Bu tamoyilga ko'ra quyidagilar taklif etiladi:

- ishchi kuchining erkin harakati;
- savdoda to'la erkinlik;
- sanoat va ichki savdoni xukumat tomonidan tartibga solinishiga qat'iy qarshilik;
- erkin tashqi savdo (proteksionizmga qarshi).

Smit foyda normasi va foizning past darajasini iqtisodiy rivojlanish va «millatning ravnaqi» ko'rsatkichi deb xarakterlaydi. U ishlab chiqaruvchilarga iqtisodiy erkinlikni ta'minlashni, davlatning iqtisodiy hayotga aralashmasligini talab qiladi. Ammo u mamlakatning mudofaa manfaatlari iqtisodiyotdan ham ustun bo'lishi mumkin degan fikrda bo'lgan, ya'ni bu ba'zi paytlarda davlatning iqtisodga aralashuvi zarur deganidir. Smit iqtisodiyotda davlat sektorining samarasizligini ko'rsatib, «hukumat har doim va istisnosiz buyuk isrofgarchidir» deydi.

Shu sababli davlatning faqat uch funksiyasini tan oladi: huquq-tartibot; mamlakat xavfsizligini ta'minlash; jamiyatga zarur bo'lgan (ammo xususiy sektor tomonidan tuzilmagan) ijtimoiy korxona va muassasalarni ta'minlash. Smit zamonaviy davlatning soliq siyosatining nazariy asoslarini ham yaratdi. Soliqlar fuqarolarning kuchi va imkoniyatiga mos kelishi, ishga yaroqli har bir kishiga alohida belgilanishi kerak, soliq imkoni boricha arzon, uning shakli va olinish vaqti esa to'lovchi manfaatiga mos kelishi zarur, deb hisobladi.

A.Smitdan so'ng iqtisodiy bilimlar rivojiga salmoqli hissa qo'shgan, yalpi talab, yalpi taklif, milliy daromad, iste'mol, jamg'arma, baho, foiz stavkasi va boshqa shu kabi iqtisodiy dastaklarni nazariy va amaliy jihatdan chuqur tahlil qilgan iqtisodchi olim Jon Meynard Keyns ham o'z asarlarida iqtisodiy rivojlanishga erishish va jamiyat farovonligini ta'minlashga oid fikrlarini keng bayon qilib o'tgan. U Kembridj universitetida ikkinchi bir atoqli olim Kembridj iqtisodiy maktabining asoschisi A.Smit g'oyalarining mantiqiy davomchisi, mikroiqtisodchi olim A.Marshall qo'lida ta'lim oldi. Ammo uning izidan bormadi va o'ziga xos yo'nalishda nazariya yaratdi. Uning bosh g'oyasi shundan iboratki, bozor iqtisodiy munosabatlari takomillashgan va o'zini -o'zi tartiblab turuvchi tizim hisoblanmaydi va shuning uchun faqat davlatning iqtisodiyotga aralashuvi ish bilan bandlikni maksimal oshirishi va iqtisodiy o'sishni ta'minlashi mumkin.

Bu nazariya ustida ish olib borgan D.Rikardo, A.Pigu, K.Viksell kabi olimlardan farqli o'laroq Keyns ishsizlik va ortiqcha ishlab chiqarish inqirozlari tasodifiy, o'z-o'zidan yuzaga keladigan hodisalar emas, balki bozor mexanizmi harakati

tug'diradigan hodisalar ekanligini isbotlagani holda, birinchi marta iqtisodiyotni davlat tomonidan muntazam, uzluksiz ravishda tartibga solib turish zarurligini ko'rsatib beradi. J.M.Keyns bu bilan klassiklar tomonidan ishlab chiqilgan va o'sha paytda hukumron bo'lib turgan tartiblashning mikroiqtisodiy yondashuvini rad etdi. Firmaning (mikroiqtisod) rivojlanishi sharoiti bir butun milliy iqtisodiyotning (makroiqtisodiy) rivojlanish sharoitini belgilab bera olmasligini ko'rsatib berdi.

Iqtisodiy rivojlanishning ajralmas sharti bu mamlakat iqtisodiy hayotining barcha jabhalarini modernizatsiya qilish, ya'ni, dunyoning eng rivojlangan mamlakatlarida ishlab chiqilgan va joriy etilgan eng ilg'or tashkil etish usullari va ishlab chiqarish texnika – texnologiyalari, tadbirkorlik faoliyatlarini mamlakatga olib kirib tadbqiq qilish. [7] Ushbu ta'rifda iqtisodiyotni modernizatsiya qilish uchun dunyoning rivojlangan mamlakatlarida yaratilgan ilg'or texnika – texnologiya va usullarni mamlakatga olib kirishga urg'u berilgan. Jahon tajribasidan ma'lumki, bunday iqtisodiy siyosat qisqa muddatlarda o'zining ijobiy natijasini ko'rsatadi. Biroq uzoq muddatli jarayonda bunday siyosat davlat harajatlarining ortishiga, iqtisodiy rivojlanishning sustlashishiga olib keladi. Shuning uchun, xorijdan ilg'or texnika – texnologiyalar importini yo'lga qo'yish bilan bir qatorda, davlat ilmiy – tadqiqot ishlariga katta miqdorda investitsiya jalb qilgan holda ana shunday jahon standartlariga javob beradigan yangi avlod texnika – texnologiyalarini o'z hududida ishlab chiqarishi hamda zamonaviy xizmatlarni amalga oshirishni yo'lga qo'yishi maqsadga muvofiq hisoblanadi. Iqtisodiy o'sishni iqtisodiy rivojlanishdan farqlash kerak. Iqtisodiy rivojlanish, milliy iqtisodiyot iqtisodiy o'sish va turg'unlik holatida bo'lishi mumkinligini taxmin qiladi. Bundan tashqari, turg'unlik yalpi talab va yalpi taklif o'rtasidagi muvozanat tiklanadigan va samarasiz korxonalar bozorni tark etadigan davr sifatida qaraladi. Natijada kelajakdagi iqtisodiy o'sish uchun asos yaratiladi. [8] Berilgan ta'rifda iqtisodiy turg'unlik holatidan iqtisodiy o'sishga erishish jarayoni keltirib o'tilgan, biroq iqtisodiy rivojlanish bir necha omillarning salbiy natijalari hisobiga pasayish tendensiyasini namoyon qilib turg'unlik holatiga tushib qolgunigacha bo'lgan jarayon bu yerda keltirilmagan. Ijtimoiy -iqtisodiy tizimlar rivojlanishining siklik xususiyatini inobatga olgan holda, iqtisodiy rivojlanishni o'tish, ko'tarilish va pasayish kabi davrlarni bosib o'tadigan taraqqiyot yo'li deb hisoblash maqsadga muvofiqdir.

Bugungi kunda insoniyat hayot kechirishi mobaynida o'zi uchun zarur bo'lgan mahsulotlarni ishlab chiqarish jarayonida tabiatga o'zi bilgan va bilmagan holda juda katta zararlar yetkazmoqda. Natijada noqulay iqlim sharoitlari yuzaga kelmoqda, bu o'z navbatida iqtisodiyotning qator sohalariga o'zining aks salbiy ta'sirini o'tkazmay qo'ymayabti. Bunga biz bundan yarim yoki bir asr oldin yashagan insonlar va hozirgi avlod duch kelayotgan kasalliklar turlarini analiz qilish orqali ham guvoh bo'lishimiz mumkin. Darhaqiqat, bugungi iqlim o'zgarishlari inson sog'lig'iga va umriga bevosita o'zining salbiy ta'sirini o'tkazmoqda. Bu esa mehnatga layoqatli aholi sonini kamaytirgan holda, iqtisodiy rivojlanishga ham o'z ta'sirini o'tkazmay qo'ymaydi. Shu

o'rinda, Iqtisodiy rivojlanishga ta'sir qiluvchi ekologik omillarga kishilar va iqtisodiy subyektlarning ekologik madaniyatini va mamlakatdagi ekologiya va atrof – muhit holatini kiritishimiz mumkin. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda aytish mumkinki, iqtisodiyotdagi barcha jarayonlar bir – biriga chambarchas bog'liq bo'lib, iqtisodiy rivojlanish ularni o'zida jamlaydi. Jumladan, ishlab chiqarishning kengayishi va ishlab chiqarish kuchlarining rivojlanishi natijasida iqtisodiy o'sishga erishish iqtisodiy rivojlanishning bosh mezoni hisoblanadi.

Iqtisodiy o'sishni ta'minlash uchun esa YaIM hajmi va uning aholi jon boshiga to'g'ri keluvchi ulushining o'sishi, sifatining yaxshilanishi, tarkibining takomillashib borishiga erishish zarur. Bu kabi holatlar, bevosita inflyatsiya, ishsizlik, valyuta kursi, to'lov balansi va aholi turmush darajasiga o'zining ijobiy ta'sirini o'tkazmay qolmaydi. Va aksincha, omillar ta'sirida iqtisodiy rivojlanish mezonlarining buzilishi yuqorida sanab o'tilganlarga o'zining salbiy tasirini o'tkazadi.

Demak, iqtisodiy rivojlanish – bevosita vaqt bilan bog'liq jarayon bo'lib, unga ta'sir qiluvchi siyosiy, ijtimoiy – iqtisodiy va ekologik omillar natijasida turli davrlarda inqiroz, turg'unlik va rivojlanish kabi turlicha sikllarni o'zida aks ettirib boruvchi jarayon hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1.Экономический рост: факторы эффективного развития: монография / Под общ. ред. Г.Ю.Гуляева – Пенза: МЦНС «Наука и Просвещение». – 2017. – 6 с.

2.Раевнева О.В. Управление развитием предприятия: методология, механизмы, модели: монография / О.В.

3..Родина И.Б. Макроэкономика. Основной курс: учебное пособие для студентов направлений подготовки «Экономика» - 080100 и «Менеджмент» - 080200 всех профилей бакалаврской образовательной программы Государственный университет управления, ГУУ. - М.: ГУУ, 2015. - 21 с.

4.O'zbekistonda iqtisodiy o'sish sifatini oshirishning dolzarb masalalari / Monografiya U.A.Madrahimov. – Toshkent: PMTI, 2016. 10 b.

5.N.Gregory Mankiw. Macroeconomics. 8 th edition. Harvard University. (NY.:Worth Publishers, 2013): 21